

Indian Journal of Modern Research and Reviews

This Journal is a member of the 'Committee on Publication Ethics'

Online ISSN:2584-184X

Research Article

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ: ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਘਰ ਬਰਤਾਨੀਆ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ

ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾਲਜ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

Corresponding Author: *ਡਾ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21735333>

ਸਾਰ	Manuscript Information
ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਪੇਸ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਿੱਤਰਸੱਤਾ, ਵਿਆਹ-ਸੰਸਥਾ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਵੀ ਭੇਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆ', 'ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤੈਰਦਾ ਦਰਦ', 'ਤੇਤੇ' ਅਤੇ 'ਇੱਕ ਔਰਤ ਇੱਕ ਮਰਦ' ਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਰਦ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਪਿੱਤਰਕੀ ਸੇਚ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਘੜਦੀਆਂ ਤੇ ਸੀਮਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਇਸ ਟੁੱਟਣ-ਉੱਸਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਜੇ ਜਾਂਦੇ ਬਦਲਵੇਂ ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	- ISSN No: 2584-184X - Received: 07-05-2026 - Accepted: 27-06-2026 - Published: 30-06-2026 - MRR:4(6); 2026: 323-327 ©2026, All Rights Reserved - Plagiarism Checked: Yes - Peer Review Process: Yes
	How to Cite this Article ਕੌਰ ਹ. ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ: ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ. Indian J Mod Res Rev. 2026;4(6):323-327. Access this Article Online www.mrrjournal.in

ਕੁੰਜੀਵਤ ਸ਼ਬਦ: ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ, ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ, ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ, ਪਿੱਤਰਸੱਤਾ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ, ਵਿਆਹ-ਸੰਸਥਾ, ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮੂਲ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜਣ ਵਾਲਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਸਾਰ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਉਮਰ ਭਾਵੇਂ ਅੱਧੀ ਕੁ ਸਦੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀ ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸਮਝੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਵਧੇਰੇ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕੋਢੀ ਸਦੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਗੁਣਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗਿਣਨਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਭੂ-ਹੋਰਵੇ, ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ, ਬੇਗਾਨਗੀ ਅਤੇ ਇਕੱਲਤਾ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਦੂਸਰੇ ਦੌਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ 'ਚ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜਾ, ਪੂਰਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਮਰਦ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਤਣਾਉ, ਸੋਚ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿਚ ਸਮੋਂਦੀ ਹੈ। ਤੀਸਰੇ ਦੌਰ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ, ਗਲੇਬਲੀ ਚੇਤਨਾ, ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ, ਤਣਾਉ, ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਜਿਹੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮਰਦ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤ ਲੇਖਿਕਾਵਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਹੱਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੁੱਢਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੁਭਵ ਪੱਖੋਂ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਪੱਖੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਵਿਧਾ ਰਾਹੀਂ ਚਿਤਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਅਨੁਸਾਰ, “ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਪਹਿਲੋਂ-ਪਹਿਲ ਆਪਣੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਮਿਸ਼ਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਚਿੱਤਰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚਰਿੱਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਪਰ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਅਕਾਦਮਿਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਸਵੀਕਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ।”

ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵੱਖਰੇ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਜਦੋਂ ਬੇਗਾਨੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਨਰ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪਿੱਤਰਤਾ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਪੇਸ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਪਰਵਾਸ ਚਾਹੇ ਔਰਤ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਰਦ ਦਾ, ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦਾ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਸਾਰ

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ’ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਂ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤਕ ਸਫ਼ਰ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ’ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ — ‘ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤੈਰਦਾ ਦਰਦ’, ‘ਮੱਦਦਗਾਰ’, ‘ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ’, ‘ਤੇਤੇ’, ‘ਬੁਤ-ਪ੍ਰਸਤੀ’, ‘ਇੱਕ ਔਰਤ ਇੱਕ ਮਰਦ’, ‘ਗੁਆਚੇ ਹੀਰੇ’ ਆਦਿ। ਹਰੇਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪਿਸ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ/ਮਰਦ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹਾ, ਬੇਗਾਨਗੀ, ਬੇਵਸੀ, ਪੂਰਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਮਰਦ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਤਣਾਉ, ਸੋਚ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਔਰਤ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੀ ਇਛੁੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਮਰਦ ਦੀ ਪਿੱਤਰਕੀ ਸੋਚ ਅੱਗੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ: ‘ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਘਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ’

ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਗੇਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਪਿੱਛੇ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ

ਅਵਚੇਤਨ ਵਿਚ ਪਏ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਸੱਪਾਂ' ਦਾ ਭਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮੈਂ' ਪਾਤਰ ਇੱਕ ਸਟੋਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਰੀ ਔਰਤ ਸਟੋਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗੋਰੀ ਔਰਤ ਸਟੋਰ 'ਚ ਪੈਸੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ 'ਮੈਂ' ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਚੋਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕਦਮ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਰੀ ਔਰਤ ਉਸ ਦੇ ਸਟੋਰ 'ਚ ਪੈਸੇ ਚੋਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੋਰੀ ਔਰਤ ਸਾਫ਼ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਲਟਾ 'ਮੈਂ' ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੇਲਦੀ ਹੈ :

“ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਇੱਕ ਸੱਪ (ਸੱਪਣੀ) ਨੇ ਦਰਜਨਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ...”²

ਪਿੱਤਰਸੱਤਾ ਦਾ ਸੰਤਾਪ: 'ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤੈਰਦਾ ਦਰਦ'

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਤੈਰਦਾ ਦਰਦ' ਵਿਚ ਆਸ਼ਾ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਰੰਜਨ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਉੱਧਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਰੰਜਨ ਭਾਰਤੀ ਪਿੱਤਰਕੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੈ। ਉਹ ਪੱਛਮ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵੀ ਤੰਗ ਸੋਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ/ਭਾਰਤੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰੰਜਨ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਛੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੱਤਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਘਰਵਾਲੀ 'ਤੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਰੋਅਬ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਸਤੀ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਛੋਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਵੀ ਪਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਜੀਅ-ਜਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੰਜਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਬਾਰੇ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰੰਜਨ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,

“ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਸਬੈਂਡ ਆਂ... ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਦੇਖੀ ਐ... ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋਸਟਲਾਂ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾਧੇ ਨੇ... ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ, ਏਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਰੈਕਟਰ ਚੰਗੇ ਨੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਜਾਣਦਾਂ... ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਐਮ.ਏ. ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਐ ਨਾ...”
ਆਸ਼ਾ ਨੇ ਬੇਵਸੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਫੇਰਿਆ, ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਜਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੇਸਤੀ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।³

ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਔਰਤ ਮਰਦ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਜਾਂ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜੇਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਔਰਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਘਰ ਹੈ। ਮਰਦ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਦਾ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ-ਸਮਝ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਰਦ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਨਾ-ਸਮਝ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਦਾ ਸਥਾਨ ਘਰ ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਰਦ ਦੀ ਅਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਘਰ ਅਤੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰੰਜਨ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸਹੀ 'ਬਿਹੇਵ' ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣਾ ਉਸ ਦੀ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੋਚ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੰਨ ਰਹੀ ਹੈ।

“ਤੇਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਪਤੀ ਨਾਲ ਬਿਹੇਵ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨੇ...? ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪਛਤਾਏਗੀ...”
ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਆਸ਼ਾ ਕੋਲ ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ ਚੁੱਪ ਸੀ।⁴

ਆਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਰੰਜਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੰਜਨ ਨੂੰ ਆਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਰੰਜਨ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵਜਾਏ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਹਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਘਰ ਦਾ ਜੁਆਈ ਹੈ।

“ਲੋਕ ਜਵਾਈਆਂ-ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਕੁੱਤੇ ਜਿੰਨੀ ਕਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ।”⁵

ਰੰਜਨ ਨੂੰ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਰੰਜਨ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਪੈਂਡ ਮੰਗਵਾਏ। ਪਰ ਇੰਡੀਆ ਪੈਸੇ ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਸ਼ਾ ਨੇ ਰੰਜਨ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰੰਜਨ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਹਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਰੰਜਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਾਂ ਖੁਦ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਮਾ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਇੰਡੀਆ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਰੰਜਨ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਵਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਧੀਨ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੌਖਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ:

“ਦੇਖ ਆਸ਼ਾ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਐਂ... ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦੇ... ਤੂੰ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧੀ ਜਾਨੀ ਐਂ...”⁶

ਰੰਜਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਮਰਦ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ;

ਮਰਦ ਔਰਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਭਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ। ਰੰਜਨ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਸ਼ਾ ਦੇ ਪਾਪਾ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

“ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਆਪੇ ਚਾਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ... ਟੇਸਟ ਵੀ ਆਪੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ. ਤੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਆਪੇ ਧੋਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਮੰਮੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨੇ।”

ਆਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ,
“ਜਿੰਨੀ ‘ਅੰਡਰਸਟੈਂਡਿੰਗ’ ਮੇਰੇ ਮੰਮੀ-ਡੈਡੀ ਵਿਚ ਐ, ਆਮ ਕਪਲ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨੀ...।”
ਪਰ ਰੰਜਨ ਫਿਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,
ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਔਰਤ ਆਖਰ... ਔਰਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”⁷

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਪਲੀ ਔਰਤ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਔਰਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਮਟ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ — ਘਰ, ਵਿਆਹ, ਪਰਿਵਾਰ, ਧਰਮ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਔਰਤ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਧੀਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਇਤਿਹਾਸ ‘ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਇਹ ਕੀਮਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਰੰਜਨ ਇਸੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ‘ਤੇ ਆਸ਼ਾ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਹ-ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਬਿੰਬ: ‘ਤੇਰੇ’

ਕਹਾਣੀ ‘ਤੇਰੇ’ ਵਿਚ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਵਿਆਹ-ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇੱਕੋ ਧਰਾਤਲ ‘ਤੇ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਕੈਦ ਤਾਂ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕੈਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੰਤਾਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਜਿਆ। ਵਿਆਹ-ਸੰਸਥਾ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਕਾਮੁਕਤਾ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਔਰਤ ਵਿਆਹ ਤੋਂ

ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਨਜਾਇਜ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਰੀ ਪਾਤਰ ਲੌਰੀਨ ਰੇਸ਼ਮ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

“ਇਸ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਾਹਿਲਤਾ ਕਾਇਮ ਹੈ... ਧਰਮ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੱਟੜ ਨੇ ਲੋਕ...! ਏਡਾ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ। ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ! ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਾ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਦਨਾਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ! ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਿਹੜਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋ ਸਕਦੈ! ਦੁਨੀਆਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਪੁੱਜੀ ਹੈ... ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਮੁੱਕ ਚੱਲੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਵੀ! ਤੇਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇੰਝ ਵਾਪਰਦੈ।”⁸

ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ‘ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ/ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਬੰਦੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਲੌਰੀਨ ਰੇਸ਼ਮ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਲੋਕ ਜਲਦੀ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਰੇਸ਼ਮ ਲੌਰੀਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣਾ ਬੰਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੌਰੀਨ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

“ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਟੱਬਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਆਹ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤੂੰ ਲੇਟ ਹੈਂ।”⁹

ਰੇਸ਼ਮ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਾਲਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਅਰਥ ਉਸ ਲਈ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਰੇਸ਼ਮ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਜਿਸਮਾਨੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ। ਪਰ ਲੌਰੀਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਰੂੜ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ, ਜੇ ਭਾਰਤੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਤੇਰੇ ਦੇ ਬਿੰਬ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦੇ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੇਰਾ ਸਿਖੀ-ਸਿਖਾਈ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਸਿਖੀ-ਸਿਖਾਈ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਜੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਹੋਈ ਸਮਝ ਕੇ ਜਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰ ਲੌਰੀਨ ਰੇਸ਼ਮ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਖ਼ਤ ਰੇਸ਼ਮ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ,

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਤੇਰੇ ਲਈ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ

ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕ ਤੇਤੇ ਪਾਲਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਫ਼ ਤੇਤੇ, ਜੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਖਾਈ 'ਹਾਂ' ਜਾਂ 'ਨਾਂਹ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ।"¹⁰

ਲਿੰਗ, ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ: 'ਇੱਕ ਔਰਤ ਇੱਕ ਮਰਦ'

ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਹਾਣੀ 'ਇੱਕ ਔਰਤ ਇੱਕ ਮਰਦ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਮਰਦ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਪਰ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਲਿੰਗ-ਖਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਮਰਜੀਤ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਦਰਾਈ ਸੁਰਿੰਦਰ ਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ 'ਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਮਰਜੀਤ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

“ਭੈਣ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਐ, ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਓ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਸਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੇ ਪੰਗਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਗੇ, ਜੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ; ਏਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਾਪ-ਭਰਾ ਬੈਠਾ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਕੌਣ ਆਸਰਾ ਦੇਵੇਗਾ।”¹¹

ਅੱਗੋਂ ਅਮਰਜੀਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਡਰੇ ਨਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਔਰਤ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ:

“ਭੈਣ ਸੁਰਿੰਦਰ ਡਰ ਨਾ, ਤੇਨੂੰ ਕੋਈ ਨੀ ਛੱਡਦਾ। ਤੂੰ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਸਭ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਆਂ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਬਲਦੇਵ ਭਾਜੀ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਤਕੜੀ ਹੋ, ਆਪਾ ਪਛਾਣ, ਇਸ ਮੁਲਕ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਔਰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਐ, ਫਿਰ ਇਹ ਸਮਾਜ ਵੀ ਇਕੱਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਇੰਡੀਆ ਵਾਲੀ ਦੁਰਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।”¹²

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਤਾਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਔਰਤ ਇਕੱਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਸਮਾਜ ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਮਰਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਿਤਾ, ਫਿਰ ਪਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਤਰ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਔਰਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ।

ਨਿਚੋੜ

ਸੇ ਅਸੀਂ ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਆਪਣੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਬਦਲਵੇਂ ਨਾਰੀ-ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ, ਵਿਆਹ, ਧਰਮ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ. ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਇੱਕਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੂਲਕ ਪ੍ਰਵਚਨ. ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2002
2. ਹਰਜੀਤ ਅਟਵਾਲ. ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਘਰ ਬਰਤਾਨੀਆਂ. ਜਲੰਧਰ: ਮਾਈ ਹੀਰਾ ਗੇਟ, 2012, ਪੰਨਾ 22
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 29
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 31
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 34
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 35
7. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 32
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 58
9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 62
10. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 73
11. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 100
12. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 100

Creative Commons License

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Non-commercial-No Derivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) License. This license permits users to copy and redistribute the material in any medium or format for non-commercial purposes only, provided that appropriate credit is given to the original author(s) and the source. No modifications, adaptations, or derivative works are permitted.